

СУЧАСНИЙ СТАН ГОТІВКОВОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ ТА СИСТЕМА ЗАХОДІВ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ГОТІВКОЮ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Проведено аналіз сучасного стану готівкового грошового обігу в Україні. Розглянуто проблеми щодо організації роботи з готівкою в системі Національного банку України та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: готівковий грошовий обіг, грошова маса, надходження готівки до кас банків, видача готівки з кас банків, оброблення готівки.

Стан економіки будь-якої країни значною мірою визначається рівнем організації грошового обороту загалом і готівкового грошового обігу зокрема. Стабільний і прогнозований його розвиток є необхідною умовою економічного розвитку держави. На сьогодні у банківській системі України важливе місце посідає готівковий грошовий обіг, який є однією з головних передумов забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Проте він є найбільш капіталомістким і трудомістким видом банківської діяльності та у процесі розвитку має потребу постійного удосконалення. Саме тому належна організація грошового обігу є важливою для Національного банку України.

У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі проблеми організації готівкового грошового обігу знайшли висвітлення в працях науковців і практиків І. О. Галичин [3], О. В. Дашенка [4], В. С. Стельмаха [5], А. Юрова [10] та інших.

Метою статті є дослідження сучасного стану готівкового грошового обігу в Україні, визначення основних напрямків його удосконалення та обґрунтування системи заходів щодо поліпшення організації роботи з готівкою в системі Національного банку України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Протягом останніх років майже у всіх країнах спостерігається тенденція зростання обсягів обороту готівки [4, с. 114].

Така тенденція обумовлена значною питомою вагою готівки в структурі платіжних інструментів, що використовуються населенням безпосередньо при здійсненні розрахунків за придбані товари та наданні послуг у сфері роздрібною торгівлі і послуг.

Так питома вага готівки в структурі платіжних інструментів, які використовуються населенням при розрахунках у сфері роздрібною торгівлі, у США становить близько 75%, у країнах Європи – 76-86%, а в Японії – 90%. За оцінкою незалежних експертів, у 2012 році готівка обслуговує близько 2/3 роздрібних платежів у всьому світі. Хоча в економічно розвинених країнах високо розвинені системи електронних платежів [3; 4, с. 114; 5, с. 318].

Здійснення розрахунків готівкою має переваги перед проведенням подібних операцій шляхом безготівкових платежів, сума яких дорівнює або нижча за їх собівартість.

До переваг готівкових розрахунків можна віднести

[10, с. 3]:

- абсолютна ліквідність;
- універсальність готівки як платіжного засобу;
- легкість використання;
- обов'язковість до приймання при здійсненні платежів на всій території держави в будь-який час;
- дотримання анонімності при здійсненні розрахунків та ін.

В економічно розвинених країнах частка готівки у загальному обсязі грошової маси не перевищує 5-10% [4, с. 115; 5, с. 314]. Безготівковий грошовий оборот становить 90-95% всього грошового обороту. В Україні готівковий грошовий обіг посідає значне місце. Частка готівки (грошовий агрегат М0) у загальній грошовій масі (грошовий агрегат М3) більше як у 3 рази перевищує рівень економічно розвинених країн. За станом на 01.01.2012 р. безготівковий грошовий оборот (депозити) становить 71,9%, а готівковий грошовий обіг (готівка) – 28,1% за грошовим агрегатом М0 у загальній грошовій масі (табл. 1, рис. 1).

У 2001-2007 рр. питома вага готівкових коштів демонструвала позитивну тенденцію до скорочення – з 42,5% у 2001 р. і до 28,1% у 2007 р. (рис. 1) [8, с. 61].

З 2001 р. в Україні спостерігалася постійне зменшення частки готівки у загальному обсязі грошової маси (рис. 1). Якщо у 2001 р. частка готівки у загальному обсязі грошової маси становила 42,5%, то у 2002 р. – 40,8%, у 2003 р. – 34,9%, у 2004 р. – 33,7%, у 2005 р. – 31,0%, у 2006 р. – 28,7%, у 2007 р. – 28,1%. Це свідчить про покращення структури грошової маси.

У 2007-2009 рр. питома вага готівкових коштів мала негативну тенденцію до зростання (табл. 1, рис. 1). У 2007 р. частка готівки у загальному обсязі грошової маси зросла з 28,0% на початку року до 30,0% на кінець року [8, с. 61]. У 2008 р. через зменшення загальної грошової маси в обігу зросла частка готівки в ньому з 30,0% у 2008 р. до 32,2% у 2009 р.

Таким чином, під час загострення фінансової кризи відбувалося різке зростання частки готівки у грошовому обороті (табл. 1, рис. 1).

Така динаміка пояснюється зниженням рівня довіри з боку населення до банківської системи, значним рівнем інфляції внаслідок фінансово-економічної кризи. Це призводить до осідання готівки на руках у населення.

У 2009-2011 рр. питома вага готівкових коштів мала позитивну тенденцію до скорочення – з 32,2% у 2009 р.

до 30,6 у 2010 р. і до 28,1 % у 2011 р. (табл. 1, рис. 1).

Причинами значної частки готівки у загальному обсязі грошової маси є [4, с. 116; 5, с. 315]:

- високий рівень тіньової економіки;
- високий податковий тиск на виробників, що впливає на тінізацію економіки;
- низька платіжна дисципліна суб'єктів господарювання, що впливає на широке використання готівки у розрахунках за товари і послуги;
- значні витрати населення на споживання на ринку продуктів, які здебільшого здійснюються в

готівковій формі;

- низька частка безготівкових форм розрахунків населення за придбані товари, виконані роботи і надані послуги;
- нерозвиненість грошового ринку, унаслідок чого населення надає перевагу заощадженням у готівці національної та іноземної валюти, а не на банківських рахунках;
- невпевненість населення у фінансовій стабільності і недовіра до банківської системи, тому періодично спостерігається вилучення вкладниками депозитів.

**Таблиця 1. Наявна грошова маса в обігу України в 2007-2011 рр.*
(на кінець періоду, млн. грн.)**

Грошові агрегати	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
Гроші поза банками (M0)	111119	28,1	154759	30,0	157029	32,2	182990	30,6	192665	28,1
Грошова маса (M1)	181665	45,9	225128	44,5	233748	48,0	289894	48,5	311047	45,4
Грошова маса (M2)	391272	98,8	512528	99,4	484772	99,5	596842	99,8	681801	99,5
Грошова маса (M3)	396156	100	515728	100	487298	100	597872	100	685515	100

* За даними Бюлетеня Національного банку України. – 2012. – № 2. – С. 73

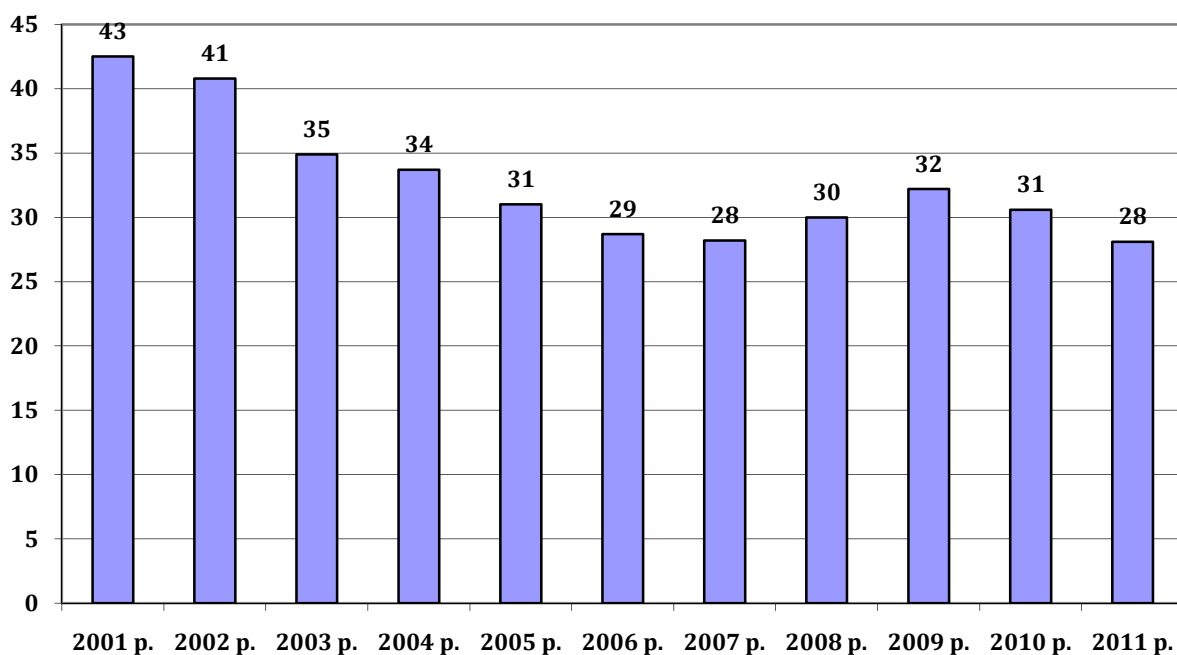

Рис. 1. Динаміка питомої ваги готівки поза касами банків України у загальній грошовій масі в 2001-2011 рр. [1, с. 57, 58; 2, с. 73]

Рівень достатності готівки в економіці, який розраховується як відношення готівки поза касами банків до валового внутрішнього продукту, в Україні у 2005-2011 рр. був достатньо високим (табл. 2). У 2005-2009 рр. співвідношення готівки поза касами банків до ВВП мало негативну тенденцію до зростання – з 13,64% у 2005 р. до 13,78% у 2006 р., 15,42% у 2007 р., 16,32% у 2008р. і до 17,19% у 2009 р. З 2009 р. в Україні спостерігалось постійне позитивне скорочення частки

рівня достатності готівки в економіці з 17,19% у 2009 р. до 16,90% у 2010 р. і до 14,63% у 2011 р. В економічно розвинених країнах цей показник складає 6-8% [10, с. 4].

Аналіз даних табл. 1 і 2 свідчить, що протягом 2005-2011 рр. тривав незворотний процес зростання обсягів готівки поза банками (табл. 1, 2).

У 2006 р. рівень готівки в позабанківському обігу в Україні зріс на 24,5% і на кінець 2006 р. становив 74984 млн. грн. (табл. 2).

Таблиця 2. Рівень достатності готівки (співвідношення готівки поза касами банків до ВВП) в Україні в 2005-2011 рр.*

Показники	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.	2010 р.	2011 р.
1. Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1316600
2. Гроші поза банками (M0), млн. грн.	60231	74984	111119	154759	157029	182990	192665
3. Динаміка зростання рівня готівки у позабанківському обороті	-	24,5	48,2	39,3	1,9	16,5	5,3
4. Співвідношення M0 до ВВП, %	13,64	13,78	15,42	16,32	17,19	16,90	14,63

* За даними Бюлетеня Національного банку України. – 2012. – № 4. – С. 44, 74

Під час загострення фінансової кризи темпи приросту готівки в Україні були високими, у 2007 р. – 48,2% і готівка зросла до 111119 млн. грн. У 2008 р. – відповідно 39,3% і на кінець 2008 р. готівка становила 154759 млн. грн. (табл. 2).

На відміну від попередніх років, складна економічна ситуація в Україні протягом 2009 р. впливала на показники готівкового обігу і зокрема на обсяг готівки в обігу. За станом на 01.01.2010 р. у позабанківському обігу знаходилося 157029 млн. грн. готівки. За 2009 р. обсяг готівкових коштів в обігу поза банками зріс на 2270 млн. грн., з 154759 млн. грн. до 157029 млн. грн., або всього на 1,9%, що обумовлено зменшенням загальної грошової маси (табл. 1, 2) [8 с. 48].

Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (M0) за 2010 р. зросли на 16,5%, або на 25961 млн. грн. – до 182990 млн. грн. (табл. 1, 2).

У 2011 р. готівковий обіг в Україні функціонував в умовах економічного зростання та збільшення

грошових доходів населення [8, с. 61]. За станом на 01.01.2012 р. у позабанківському обігу знаходилося 192665 млн. грн. готівки. За 2011 р. обсяг готівкових коштів в обігу поза банками зріс на 9675 млн. грн., або на 5,3% (табл. 1, 2).

В умовах стабілізації і подальшого зростання економіки у 2013 р. і наступних роках збережеться і політика підвищення соціальних стандартів життя населення України. Це впливатиме на динаміку показників грошового обігу.

Зменшити динаміку зростання готівки поза банками можна за рахунок розвитку безготівкових форм розрахунків населення за придбані товари, виконані роботи і надані послуги спеціальними платіжними засобами, зокрема платіжними картками.

В Україні дуже повільною, однак, на нашу думку, позитивною, є динаміка зростання частки безготівкових розрахунків за товари і надані послуги з використанням платіжних карток (рис. 2, 3).

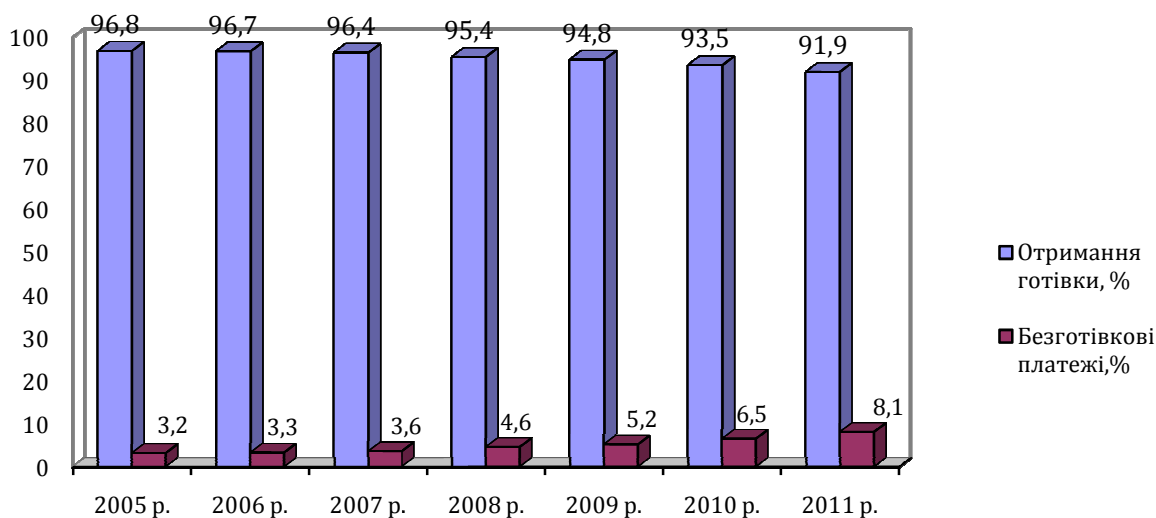

Рис. 3. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, в Україні у 2005-2011 рр. (сума операцій) [7].

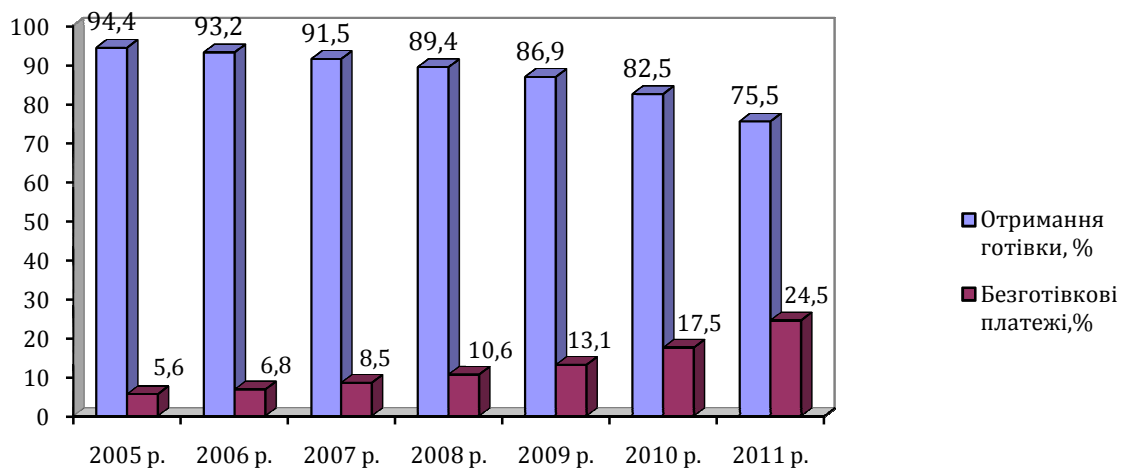

Рис. 4. Використання платіжних карток, емітованих українськими банками, в Україні у 2005-2011 рр. (кількість операцій) [7].

Обсяг операцій з отримання готівки за 2011 р. порівняно з 2010 р. збільшився на 108444 млн. грн. і на 01.01.2012 р. становив 529633 млн. грн. (91,9% від загальної суми операцій за картками). Сума безготівкових платежів збільшилася на 16883 млн. грн. – до 46346 млн. грн. (8,1% від загальної суми операцій за картками) (рис. 2). Порівняно з 2010 р. частка суми безготівкових операцій платіжними картками збільшилася на 1,6%, з 6,5% до 8,1% (рис. 2).

Співвідношення кількості безготівкових та готівкових операцій за платіжними картками, емітованими українськими банками, у 2011 р. становило відповідно 24,5% і 75,5% (рис. 3). Порівняно з 2010 р. частка кількості безготівкових операцій збільшилася на 7,0%, з 17,5% до 24,5% (рис. 3).

У 2010-2011 рр. відбулося зростання як надходжень готівки до кас банків, так і її видач.

Надходження готівки до кас банків за 2010 р. збільшилися на 15,6%, за 2011 р. – на 18,1% – до 1324,8 млрд. грн. [8, с. 61].

Найбільші обсяги приросту було забезпечено за рахунок надходжень торговельної виручки і виручки від усіх видів послуг (сумарно на 13,0%) та надходжень до кас банків на рахунки за вкладми фізичних осіб і за платіжними картками (сумарно на 26,4%) [8, с. 61].

Зростання надходжень до кас банків на рахунки за вкладми фізичних осіб і за платіжними картками свідчать про відновлення довіри населення до банківської системи України.

Видачі готівки із кас банків за 2010 р. збільшилися на 18,0%, за 2011 р. – на 6,3% – до 1334,5 млрд. грн. [8, с. 61].

Найбільше зросли видачі з використанням платіжних карток – на 26,9% – до 521,8 млрд. грн. [8, с. 61].

Основними чинниками такого зростання були підвищення рівня розмірів мінімальної заробітної плати і пенсії, а також позитивна динаміка ринку платіжних карток в Україні, які є одним із основних інструментів соціальних виплат через банківські рахунки.

Натомість порівняно з 2010 р. відбулося скорочення видач на закупівлю сільськогосподарської продукції на 18,6% до 16,3 млрд. грн. На зазначену динаміку вплинули обмеження на розрахунки готівкою

підприємств (підприємців) між собою під час закупівлі ними сільськогосподарської продукції до 10000 грн. [8, с. 61].

У зв'язку зі збільшенням готівки в обігу зростають її надходження до кас банків. Це призводить до відчутного підвищення навантаження на касових працівників і працівників служби перевезень банків, територіальних управлінь Національного банку України та Центрального сховища.

За весь час свого існування Національний банк України у повному обсязі безперервно забезпечує потреби економіки та населення готівковими коштами. Однак, з урахуванням тенденції зростання готівкової маси надалі, постає чимало проблем, невідкладне вирішення яких дозволить надійно виконувати функції Національного банку України щодо забезпечення потреби економіки і населення у готівці.

Питання, які потребують ретельного доопрацювання щодо вдосконалення організації грошового обігу в системі Національного банку України:

1. У роботі Центрального сховища і територіальних управлінь Національного банку України використовується морально застаріла техніка, яка в багатьох випадках вичерпала свій експлуатаційний ресурс. На сьогодні технічна оснащеність Банкотно-монетного двору, Центрального сховища і територіальних управлінь Національного банку України ще не відповідають рівню аналогічних підрозділів центральних банків економічно розвинутих країн.
2. Касетна система пакування і доставки банкнот має як позитивні, так і негативні моменти.
3. Потребує ретельного доопрацювання питання визначення і запровадження єдиної уніфікованої тари Національного банку України, що надало б можливість оптимізувати процеси пакування, перевезення, зберігання та обліку банкнот і монет.
4. Усі резервні фонди готівки Національного банку України зберігаються у Центральному сховищі, що є неефективним і не дозволяє запобігти ризикам.
5. Необхідно забезпечити своєчасне і якісне оброблення, транспортування, зберігання та облік грошових знаків. Це вимагає невідкладного запровадження принципово нової ефективної

системи роботи з банкнотами та монетами національної валюти на сучасному організаційному, технологічному і технічному рівнях.

6. Нормативні документи щодо функціонування готівкового обігу в Україні вимагають значного вдосконалення відповідно до сучасного рівня та з урахуванням перспектив роботи з готівкою.

На вирішення цих питань постановою Правління Національного банку України від 24 червня 2008 № 177 було схвалено Концепцію вдосконалення організації роботи з готівкою в Україні на 2008-2012 рр. [3; 4; 5; 6; 9].

Метою концепції є визначення оптимальних обсягів готівки, необхідних для потреб економіки, ефективного управління готівковими потоками та впровадження новітніх технологій в організації роботи з готівковими коштами.

Цей важливий документ у розвитку вітчизняної системи організації системи готівкового грошового обігу містить наступні завдання:

- досягнення обґрунтованого прогнозування готівкового обігу з метою своєчасного та безперервного задоволення потреб економіки в готівці в потрібних обсягах і номіналах з урахуванням можливих ризиків, пов'язаних зі змінами в економіці;
- оптимізація готівкових потоків з метою максимального повного залучення готівки в економічний оборот держави через банківську систему;
- мінімізація ризиків, пов'язаних зі зберіганням готівки у єдиному центрі – Центральному сховищі, шляхом децентралізації резервних фондів;
- побудова для роботи з готівкою сучасної матеріально-технічної бази з використанням єдиної системи «Логістика», що відповідає сучасним вимогам;
- поліпшення якості готівки в обігу, зменшення витрат на його організацію шляхом підвищення обсягів оброблення банкнот з використанням сучасних автоматизованих систем;
- оптимізація перевезення готівки, зменшення ризиків її втрат на всіх етапах транспортування, переміщення, зберігання та передавання;
- мінімізація фізичного контакту працівників безпосередньо з готівкою на всіх етапах її руху в умовах зростання обсягів грошових потоків, які проходять через систему Національного банку України;
- створення в Україні умов для розвитку аутсорсингу у сфері готівкового обігу шляхом передачі певних функцій з оброблення готівкових грошей комерційним структурам – банкам, великим інкасаторським компаніям або спеціально створеним комерційним структурам.

Виконання цих завдань дозволить Національному банку України у відносно короткі терміни одержати сучасну матеріально-технічну базу для організації роботи з готівкою, яка відповідає міжнародним стандартам. Децентралізація зберігання частини резервних фондів наблизить запаси готівки безпосередньо до споживача, суттєво знизить ризики у забезпеченні потреб у готівці у разі виникнення

непередбачуваних ситуацій. Використання новітніх технологій сприятиме оптимізації перевезень готівки, мінімізує фізичний контакт відповідальних працівників у процесі зберігання, здійснення операцій з готівкою та її перевезення, забезпечить надійну якість оброблення банкнот і монет національної валюти на всіх етапах як переміщення, так і зберігання готівкових коштів.

Національний банк України загалом успішно і послідовно реалізовує положення Концепції вдосконалення організації роботи з готівкою в Україні на 2008-2012 рр. Потрібні системні зміни в підходах до роботи з готівкою для своєчасного та безперервного забезпечення нею потреб економіки країни. Зокрема високою має бути якість готівки.

З метою підтримання в належному стані випущених в обіг банкнот важливого значення набула своєчасність вилучення з обігу зношених та підроблених банкнот. За 2011 р. з обігу було вилучено зношених банкнот у кількості 1,1 млрд. шт. на суму 34,1 млрд. грн. (у 2010 р. – 1,2 млрд. шт. на суму 48,3 млрд. грн.). Утилізовано 1,0 млрд. шт. банкнот [8, с. 63].

За результатами досліджень, проведених експертами Національного банку України протягом 2011 р., визнано підробленими та вилучено з обігу 7,7 тис. шт. банкнот національної валюти на суму 0,9 млн. грн. – переважно банкноти номіналами 200, 50 і 20 грн., що становило відповідно 33,7%, 29,8 та 15,7% від обсягу виявлених в обігу підроблених банкнот. Майже всі (99,6%) підроблені банкноти гривні було виготовлено за допомогою комп'ютерної та копіювальної техніки [8, с. 63].

Забезпечити належну якість готівки, яка перебуває в обігу, можливо, шляхом підвищення обсягів її автоматизованого оброблення. Назріла необхідність у вдосконаленні організації праці. При цьому не менш важливим є зменшення витрат Національного банку України, пов'язаних із фінансуванням відповідних робіт. Одним із найефективніших способів досягнення зазначених вище цілей є організація роботи автоматизованих систем оброблення банкнот у дві зміни.

Готівка повинна оброблятися там, де вона використовується. У територіальних управліннях та Центральному сховищі автоматизовані системи оброблення банкнот із модулями знищення зношених банкнот мають змогу забезпечити належні умови щодо зберігання готівки для потреб другої зміни.

За попередніми розрахунками собівартість автоматизованої обробки однієї пачки банкнот обходиться в 10 разів дешевше, ніж вручну. Тому Національному банку України значно знизити вартість оброблення готівки дасть змогу автоматизована обробка банкнот у дві зміни [9, с. 37].

Упровадження в системі Національного банку України роботи автоматизованих систем оброблення банкнот у дві зміни дає змогу економити значні кошти Національного банку України, сприяє ефективному вирішенню завдань, передбачених Законом «Про Національний банк України» щодо забезпечення кількісних та якісних показників готівки в обігу, та визначених Концепцією вдосконалення організації роботи з готівкою в Україні на 2008-2012 рр.

Список літератури

1. Бюлетень Національного банку України [Текст] : щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2008. – № 4. – 158 с.

-
2. Бюлетень Національного банку України [Текст] : щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2012. – № 4. – 190 с.
 3. Галичин, І. О. Перспективи вдосконалення організації роботи з готівкою в системі національного банку України [Електронний ресурс] / І. О. Галичин // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи НБУ». – Суми. – 2009. – Вип. 25. – С. 52 – 60. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/410/1/PPRBS_25_6.pdf.
 4. Дащенко, О. В. Готівковий обіг в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. В. Дащенко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_29/10_29_12.pdf.
 5. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін [Електронний ресурс] : монографія / За ред. В. С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=84103>.
 6. Новітні технології готівково-грошового обігу [Текст] / Вісник Національного банку України. – 2009. – № 9. – С. 3.
 7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.bank.gov.ua>.
 8. Річний звіт Національного банку України за 2011. – 186 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.bank.gov.ua/Publication/an_rep/A_report_2011.pdf.
 9. Удосконалення організації роботи автоматизованих систем оброблення банкнот [Текст] // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 5. – С. 36-37.
 10. Юров, А. Пути развития наличного денежного обращения в Российской Федерации [Текст] / А. Юров // Деньги и кредит. – 2008. – № 7. – С. 3–10.

РЕЗЮМЕ

Чайковский Ярослав

Современное состояние наличного обращения в Украине и мероприятия по улучшению организации работы с наличностью в системе Национального банка Украины

Проведен анализ современного состояния наличного денежного обращения в Украине. Определены вопросы, которые нуждаются в тщательной доработке относительно совершенствования организации денежного обращения в учреждениях Национального банка Украины. Обоснованно направления в развитии отечественной системы организации системы наличного денежного обращения.

RESUME

Chaykovs'kyi Yaroslav

Modern state of cash flow in Ukraine and measures of improvement of organization of work with cash in the system of National Bank of Ukraine

The analysis of the modern state of cash flow circulation in Ukraine is conducted. Questions which need careful revision in relation to perfection of organization of money circulation in establishments of the National Bank of Ukraine are considered. The direction of development of the domestic system of organization of cash flow circulation are proved.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2012 р.